
Prezentace událostí 11. 9. 2001: Bush, bin Ládín a jiní v interakci

JIŘÍ NEKVAPIL*

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

IVAN LEUDAR*

The University of Manchester, Velká Británie

Presenting the Events of 9/11: Bush, Bin Laden and Others in Interaction

Abstract: This article focuses on how the actions of enemies are co-ordinated in and through the mass media. Using ethnomethodologically informed membership categorisation analysis, the authors establish links between the presentation of the September 2001 attacks on New York and Washington in the public addresses of George W. Bush, Osama bin Laden and Václav Havel. They find that all three distinguished between 'us' and 'them' in order to recruit allies and justify the continuation of violence. The us/them membership category pairs observed were 'defenders of civilisation' vs. 'terrorists' (Bush, Havel) and 'defenders of Islam' vs. 'infidel crusaders' (bin Laden). These category pairs were not separate but rather joined through shared incumbency and in contrastively co-ordinated formulations of the conflict. The authors show how the actions of enemies are synchronised in media dialogical networks, which provide a limited but the only means of communication.

Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2006, Vol. 42, No. 2: 353–377

Cíle a teoretické přístupy

V tomto článku¹ se zabýváme diskurzem vznikajícím v situaci násilného konfliktu. V takových situacích je zásadní otázkou veřejné vymezení toho, kdo je s „námi“ a kdo je proti „nám“, a stanovení kritérií, na jejichž základě lze příslušná vymezení učinit. Důležitým momentem analýzy takových diskurzů je časová dimenze – to, co bylo řečeno včera, o den později už nemusí platit nebo může být významně modifikováno. Dílčí přesuny mezi „my“ a „oni“ jsou běžné a bývá o ně programově usilováno. Prezentace konfliktu musí být srozumitelná, osloveny bývají desítky, ba stovky milionů

---

* Veškerou korespondenci zasílejte na adresu: Jiří Nekvapil, FF UK, nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1, e-mail: jiri.nekvapil@ff.cuni.cz nebo Ivan Leudar, School of Psychological Sciences, The University of Manchester, Oxford Rd, Manchester M13 9PL, e-mail: ivan.leudar@manchester.ac.uk.

¹ Článek se opírá o tři textové zdroje: jeho základní obrysy byly zformulovány v r. 2004 pro workshop v Damašku, zde byly rovněž prezentovány a diskutovány [srov. Nekvapil 2005], článek dále podstatně přepracovává studii [Leudar, Marsland, Nekvapil 2004] a využívá studii [Leudar, Nekvapil v tisku].

lidí, v zásadě všichni členové příslušného společenství. Prezentace konfliktu se tedy musí opírat o logiku každodenních sociálních praktik, která je zakotvena v přirozeném jazyce, jinak řečeno, o „praktické uvažování členů“. Koneckonců i na veřejnosti promlouvající politik je členem příslušného společenství a disponuje tímto praktickým uvažováním. Obecně řečeno, cílem našeho článku je vyjasnit, jak praktické uvažování formuje prohlášení učiněná v situacích násilného konfliktu. Je tedy zřejmé, že budeme sociální dění studovat z hlediska samých aktérů, přičemž se však v etnometodologickém duchu podle možností zaměříme na „detaily lidského chování v reálném čase a rovněž na artikulaci souborů deskriptivních výrazů přesně charakterizujících pojmy, uvažování, znalosti (šířeji kompetence), na nichž takové chování závisí a které manifestuje“ [Jalbert 1999: XVI]. I když jsme řekli, že se zabýváme diskurzem v situaci konfliktu, neměla by tato formulace sugerovat, že studovaný diskurz je ně tohoto konfliktu – naopak, je jeho součástí a přispívá k jeho rozvíjení.

V tomto článku analyzujeme specifický druh verbálního chování – veřejné prezentace útoků na Světové obchodní centrum v New Yorku a na Pentagon ve Washingtonu dne 11. 9. 2001. Užíváme tři druhy materiálů: prvním z nich jsou dvě prohlášení k národu, která učinil americký prezident Bush 11. a 12. září; druhým zdrojem jsou materiály z české politické scény: zpráva ČTK o mimořádné tiskové konferenci prezidenta V. Havla z 11. září, novinové interview s ministrem obrany J. Tvrdíkem z 13. září a televizní interview s V. Havlem z 14. září; posledním zdrojem jsou dvě prohlášení Usámy bin Ládina odvysílaná katarskou televizí Al-Džazíra (první 24. září, druhé 7. října).

Nezajímá nás pouze to, jak se tyto prezentace liší, ale i to, jak jsou argumentačně koordinovány, a to ve formulacích aktérů, kteří jsou odděleni v čase i prostoru. To můžeme vystihnout pomocí našeho konceptu „mediální dialogické sítě“ [viz např. Nekvapil, Leudar 2002a], který zde chceme nejen uplatnit, ale i dále propracovat. Jak už jsme ukázali v řadě studií,² mediální události jako televizní a rozhlasové pořady, tiskové konference a novinové články vytvářejí specifickou síť: jsou propojeny interakčně, tematicky a argumentačně. Mediální příspěvky jednotlivých aktérů jsou distribuovány v čase a prostoru (např. politik může reagovat v médiích na to, co jiný politik veřejně prohlásil někde jinde) a tyto příspěvky jsou často zmnoženy (např. to, co zaznělo v televizním studiu, může být reprodukováno v novinách). Koncept dialogické sítě nám umožňuje, abychom to, co bylo řečeno v Bílém domě, v Praze a kdesi v Afghanistanu, viděli nikoli jako oddělené události, ale jako události propojené. V naší dosavadní práci jsme analyzovali mediální dialogické sítě, které vznikaly v rámci jednoho státu, v této studii ukazujeme, že konceptem dialogické sítě lze vystihnout aspekty komunikace globální. Zde chceme kromě toho ukázat, že vlastnosti sítě mají i prohlášení nepřátel.³

---

² Viz např. [Leudar 1998; Leudar, Nekvapil 1998; Nekvapil, Leudar 1998; Nekvapil, Leudar 2002a, 2002b; Nekvapil, Leudar 2003a, 2003b; Leudar, Nekvapil 2004].

³ Barthélémy [Barthélémy 2003] užil náš koncept dialogické sítě při analýze mediální prezentace krize mezi Rakouskem a zbytkem EU a ukázal, že tento koncept pomáhá k pochopení konfliktu evropských rozměrů.

Při analýze mediálních materiálů se budeme opírat o „členskou kategorizační analýzu“, tedy o formální analýzu postupů, které lidé používají, aby porozuměli jiným lidem a jejich aktivitám.⁴ Podle Sackse [Sacks 1992] a jeho pokračovatelů je každodenní vědění o lidech organizováno v členských kategorizačních prostředcích. Ty se skládají ze souborů (*collections*) členských kategorií a dále z pravidel, podle nichž se tyto kategorie užívají; s členskými kategoriemi jsou normativně spjaty „kategoriálně vázané aktivity“.⁵ Příkladem souboru kategorií je „rodina“, tj. soubor, který může obsahovat kategorie „matka“, „otec“, „dítě“ apod.; příkladem pravidla je pravidlo „ekonomické“, vystihující to, že uvedení *jedné* kategorie je pro personální referenci v hovoru dostatečné;⁶ příkladem kategoriálně vázané aktivity, např. členské kategorie „matka“, je „starat se o děti“. Členská kategorizační analýza však není strukturně-lingvistickou nebo kulturně-antropologickou sémantikou – zdůrazňuje situační aspekty kategorizování a zaměřuje se na to, jak je kategorizování uskutečňováno v hovoru i neverbálních aktivitách [srov. Watson 1997]. Jinými slovy, členská kategorizační analýza studuje situačně podmíněné každodenní vědění o lidech v té podobě, jak se ho sami lidé dovolávají, spoléhají na něj a reprodukují ho (přívlastek „členská“ tedy v zásadě vystihuje dvě věci: jde o vědění, kategorie atd. o „členech“ určitého společenství a tímto věděním, kategoriemi atd. disponují sami „členové“).

Členská kategorizační analýza zdůrazňuje, že kategorizování se neděje jen pro samo kategorizování [viz např. Hausendorf 2000], ale uskutečňuje se jím zároveň ještě něco jiného, totiž praktické akce. Uvidíme, že kategorizování v našich materiálech spočívalo ve vymezování morálních, sociálních či náboženských charakteristik, jak vlastních, tak nepřítelů, a takto se uskutečňovala např. odmítnutí určité skupiny nebo rekrutování spojenců nebo byla připravována půda pro budoucí násilí. Naše analýza ukazuje, že prezentace a akce jsou těsně spjaty – prezentace událostí, včetně kategorizace účastníků v nich, poskytují morální zdůvodnění minulých aktivit a připravují půdu pro aktivity nadcházející.

Sacksovy klasické práce z 60. a 70. let [viz Sacks 1992, 1972a, 1972b] se soustřeďovaly na jednoduché členské kategorie jako např. dítě, matka, ale postupně byla technika členské kategorizační analýzy aplikována i na instituce jako banka, na „sociální struktury“ jako střední vrstva [viz Hester, Eglin 1997] nebo nepersonální jevy jako zákony [Nekvapil, Leudar 2002b, 2003b]. Pozornost se začíná věnovat změn-

⁴ Užitečný úvod do členské kategorizační analýzy napsala [Lepper 2000]. V širším kontextu etnometodologie o členské kategorizační analýze viz [Francis, Hester 2004, zejm. 37–52]. České pojmosloví u Nekvapila [Nekvapil 2000/2001] a [Nekvapil 1999/2000].

⁵ V jiných verzích členské kategorizační analýzy jsou kategoriálně vázané aktivity jen jednou třídou kategoriálně vázaných „predikátů“ – vedle např. dispozic k jednání, postojů nebo hodnot [srov. Watson 1978; Hester, Eglin 1997].

⁶ Sociologicky zajímavým důsledkem tohoto triviálního pravidla, které umí používat každý normální dospělý člen společenství, je problém, jakou kategorii mluvčí vybere, může-li se v zásadě vyjádřit o tomtéž člověku, včetně sebe, z hlediska nejrůznějších identit – jestliže jedna kategorie stačí, která z nich je v dané situaci, tj. *právě teď* relevantní? To je klíčovou záležitostí i pro validitu sociologických výzkumů.

nám členských kategorií [Leudar, Nekvapil 2000] a k tomuto aspektu se vrátíme v závěrečné diskusi.⁷

V tomto článku se soustředujeme na to, jak se verbálně „utváří“ nepřítel a jak se v nadcházejícím konfliktu uskutečňuje explicitní i implicitní dělení mezi „my“ a „oni“. „My“ a „oni“ analyzujeme jako členské kategorie. Jsou to nejobecnější kategorie, které mají členové k dispozici, když dělají každodenní („členskou“) sociologii. Vycházíme z předpokladu, že tyto dvě kategorie jsou „standardizovaným relačním párem“, jinými slovy, že užití jedné složky tohoto páru v interakci implikuje existenci složky druhé. Pro standardizovaný relační pár kategorií je obecně charakteristické, že vůči sobě, tj. vůči své „párové kategorii“, mají nositelé kategorie určitá práva a povinnosti a vůbec typická očekávání, např. pokud jde o poskytnutí pomoci. Kategorizování je morální záležitostí [Sacks 1992; Jayussi 1984].

Ačkoli analyzujeme diskurz, není naším cílem identifikovat invariantní diskurzní struktury, strategie či prostředky, vypojené z konkrétních kontextů. Jak je to běžné v etnometodologii, usilujeme o analýzu praktického uvažování aktérů v konkrétních sociálních děních, včetně uvažování aktérů o těchto děních, a naším cílem je zexplicitnit takové uvažování, jeho východiska a důsledky. Chceme vyjasnit souvislosti mezi uvažováním aktérů, kteří se nacházejí v násilných konfliktních situacích, tedy spojenců i nepřátel, a ukázat, jak jsou takové vazby a spoje uskutečňovány, aniž nutně dochází k interakci tváří v tvář.

Souhrnně můžeme říct, že pro náš analytický přístup jsou charakteristické čtyři rysy. Za prvé, věnujeme pozornost tomu, jak v žánru „politické prohlášení“ spravují aktéři členské kategorie, jak pracují na jejich zachování nebo změně. Vycházíme z toho, že argumentace v politickém diskurzu bývá stranická, a proto členskou kategorii přinejmenším *indikuje* (tj. nositelství kategorie může být identifikováno na základě toho, jak osoba argumentuje), může členskou kategorii *transformovat* (v případě poukázat na to, jak nositelé kategorie typicky argumentují) a může také kategorii *konstituovat* (v případě, že argumentování určitým způsobem pro nositele kategorie není náhodné, nýbrž podstatné). Za druhé, uvažování o konfliktu není nezaujatou meditací, nýbrž je prostoupeno morálním hodnocením minulých násilí a vytváří předpoklady pro násilí budoucí. Jak je to už u Sackse [Sacks 1992], členské kategorizování je spjato s důsledky – poskytuje morální východisko pro určitý způsob mluvení a jednání. Třetím rysem našeho analytického přístupu je uznání toho, že praktické uvažování se odehrává vždy u nějaké příležitosti, jinými slovy, je situačně podmíněno – dokonce i argumentace, která se rozpoznatelně opakuje, musí být učiněna v konkrétní situaci, a tak nikdy není pouhou instancí toho, jak jiní argumentovali jinde. Čtvrtým a podstatným aspektem je zasazení promluvy či textu do sociálního prostředí, které je relevantní. Výše už jsme naznačili, že politikové účastníci se televizních debat někdy adresují svá slova aktérům nepřítomným ve studiu a dokonce obdrží odpověď. Prostředí veřejného politického účinkování je tedy typicky širší než bezprostřední sekvenční kontext. Pro naši analýzu z toho podstatně plyne, že zasa-

⁷ Vývojem členské kategorizační analýzy se zabývají [Hester, Eglin 1997], nověji [Housley, Fitzgerald 2002].

zujeme příslušnou verbální nebo neverbální aktivitu do stále širšího proudu sociálního dění a tak postupně odhalujeme její význam [srov. Anscombe 1959; Sharrock, Leudar 2003]. Analytickým problémem je nepochybně to, jak identifikovat a shromáždit sociální dění vzájemně relevantní pro aktéry, kteří se jich účastní („problém výběru kontextu“). Ke zvládnutí tohoto problému užíváme náš koncept „mediální dialogické sítě“. V dialogických sítích je relevance „vnějšího“ prostředí indikována ukazateli adresnosti v konkrétním hovoru nebo textu. Relevance je však také záležitostí následného pochopení. V takových případech původně dvě zdánlivě co do významu ničím nespojená dialogická dění jsou usouvztažněna v promluvě nebo textu nějakého třetího aktéra (politik, novináře) a tak učiněna vzájemně relevantní pro jiné osoby. To uvidíme i v případě diskurzu, kterým se budeme zabývat.

Analýza

George W. Bush (Bílý dům)

Útoky na Světové obchodní centrum a na Pentagon se odehrály 11. 9. 2001. Americký prezident G.W. Bush učinil jedno prohlášení k národu týž den (v 20,30h místního času) a druhé o den později (v 10,53h).⁸

(1) Bush, 11.9.2001

1. Prezident: Dobrý večer. Dnes, draží spoluobčané, náš způsob života, samotná naše svoboda
2. byly zasaženy série záměrných a smrtonosných teroristických útoků. Oběti se nacházely
3. v letadlech nebo ve svých úřadech; sekretářky, obchodníci a ženy, vojáci a federální
4. zaměstnanci; matky a otcové, přátelé a sousedi. Tisíce životů byly náhle ukončeny
5. ďábelskými, opovrženými činy teroru.

Jak vidíme v úvodním příkladu, resp. fragmentu Bushova prvního projevu, vyskytuje se v první větě dvakrát zájmeno „náš“, což implikuje existenci kategorie „my“. A tato kategorie zase implikuje existenci někoho jiného, kategorie „oni“. Chceme ukázat, na základě čeho rozlišuje Bush „my“ a „oni“. Naše analytická strategie rezonuje s myšlenkou R. Watsona [Watson 1987: 282], že „užití zájmena jako „my“ může signalizovat jak vylučovací, tak zahrnovací aktivitu, přičemž konstitutivním rysem této aktivity je analýza toho, kdo je vylučován a kdo zahrnován.“⁹

---

⁸ K analýze jsme používali anglické texty, které jsou přístupné na stránkách Bílého domu: <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/09/20010911-16.html>, <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/09/20010912-4.html>. Pokud jde o české verze, přihlížíme k překladům, které byly publikovány v českém tisku, ale v zásadě překládáme znovu. Za některá překladová řešení vdčíme Tamah Sherman.

⁹ Na druhé straně je vhodné zmínit, že zájmena při tom sice mohou být dobrým vodítkem, ale je třeba brát v úvahu, že pouhé použití zájmena automaticky neznamená, že mluvčí konají kategorizační práci; zájmena mohou plnit i čistě textovou (koreferenční) funkci.

V první větě Bush prezentuje události jako „útoky“, jako „záměrné a smrtelné teroristické útoky“, později jako „dábelské, opovrženímhodné činy teroru“ (řádek 5). Takové útoky mají své oběti a pachatele – kdo tedy byl konkrétně napaden? Prezident vyjmenovává osoby, které zemřely nebo byly zraněny (ř. 3–4), ale nezapomeňme také, že to říká svým „spoluobčanům“ a že také tvrdí, že zasaženy byly „naš způsob života“ a „samotná naše svoboda“. Hovoří jako prezident a to indikuje, že zasažen byl národ, resp. stát, nikoli jen konkrétní osoby v Světovém obchodním centru a Pentagonu. Kromě toho třídy fyzických obětí, které uvádí, vlastně reprezentují společnost jako celek. Konkrétní výraz, který užívá k souhrnné charakterizaci výčtu, je „oběti“ a tak kategorie „zasažených“ zahrnuje jak tyto „oběti“, tak ostatní „spoluobčany“ Spojených států. To podstatně rozšiřuje počet nositelů kategorie „zasažených“ a vyvstává otázka, co toto rozšíření umožňuje. „Teroristické činy“ nemají samozřejmě jen své oběti, ale nutně i pachatele. Kdo to tedy je? Jejich identita spočívá zatím v jejich činech – jsou to ti, kteří provedli „smrtelné“, „dábelské“, „opovrženímhodné“ „činy teroru“.¹⁰ Útoky však nebyly provedeny samoučelně, ale aby byla zasažena „naše svoboda“ a „naš způsob života“ (ř. 1,2). Je tedy pravděpodobné, že nositelství kategorie „útočník/útočníci“ bude také širší, zahrnutí nebudou pouze ti, kteří provedli útok.

Naše analýza zatím naznačuje, že v Bushově prohlášení operují dva páry kategorií. Jedním párem je „útočník – zasažený“, druhým je „my – oni“. Chceme zdůraznit, že toto není jen *naše* porozumění uvedenému fragmentu promluvy, oba páry kategorií jsou implicitně přítomny v Bushových slovech (viz „naš“, „útok“). Vztah mezi těmito kategoriemi však není ještě zřetelný. Oba páry nejsou nutně identické – např. někdo z „naš“ nemusel být zasažen a někdo z „nich“ nemusel být „útočnickem“, resp. pachatelem útoku. V konkrétním užití však oba páry identické být mohou, a to v závislosti na tom, jak je příslušný protiklad formulován. To je jedním z empirických problémů, kterým se zde zabýváme. Zatím můžeme konstatovat, že rozdíl mezi „my“ a „oni“ je formulován z hlediska „našeho způsobu života“, „naší svobody“ a jejich implikovaných nepřátel, a dále že ti, kteří provedli útok, jsou „oni“ – kdo však patří do této kategorie ještě?

Dosud prezident Bush konstituoval útočníky z hlediska jejich akcí. V následující pasáži se jimi zabývá blíže.

(2) Bush, 11. 9. 2001

6. Obrazy letadel narážejících do mrakodrapů, požáry, zřícení mohutných budov nás naplnily
7. pochybnostmi, strašlivým smutkem a tichou nepoddajnou zlobou. Záměrem tohoto
8. masového vraždění bylo vystrašit naši zemi, uvrhnout ji v chaos a přinutit k ústupkům.
9. Ale toho dosaženo nebylo; naše země je silná. Velký národ byl podnikem bránit velkou
10. zemi. Teroristické útoky mohou otrástit základy našich největších budov, ale nemohou se
11. dotknout základů Ameriky. Tyto činy roztrášíly ocel, ale nemohou rozrušit pevnost
12. americké rozhodnosti.

¹⁰ Viz Sacks [Sacks 1992] o možnosti rozpoznat kategorie prostřednictvím jejich kategoriálně vázaných aktivit.

Bush zde popisuje útoky („masové vraždění“, „teroristické útoky“, ř. 8, 10) a jejich důsledky. Ty, které jsou fyzické, prezentuje v plném rozsahu, ne už tak důsledky psychologické a morální. Uznává míru zkázy (ř. 6), ale tvrdí, že útočnickům se nepodařilo „vystrašit naši zemi, uvrhnout ji v chaos a přinutit k ústupkům“ (ř. 8), místo toho jsou důsledkem „pochybnosti“, „smutek“ a „zloba“. Výše jsme konstatovali, že kategorie „zasažených“ je souborem kategorií, který zahrnuje jak fyzické, tak morální oběti. Ale kdo je vlastně obětí útoku, jestliže útok neuspěl? Bush trvá na tom, že útok neuspěl jakožto útok na americký způsob života – to implikuje, že Bushova kategorie „zasažených“ se skládá z fyzických obětí a *zamýšlených* morálních obětí. Z nositelství této kategorie může vyplývat, že zasažení jsou v porovnání s útočnickem slabí. Avšak Bushův poukaz na to, že psychologický cíl útoků nebyl dosažen, činí nositele této kategorie zase silnými – kromě toho jsou „velkým národem“ a „velkou zemí“ (ř. 9).

V třetím fragmentu Bush uvádí důvody pro útok a takto rozvíjí rozdíl mezi „my“ a „oni“.

(3) Bush, 11. 9. 2001

13. Amerika se stala cílem útoku, protože jsme nejzářivějším majákem svobody a příležitostí
14. na světě. A toto světlo nikdo nezhasne. Dnes naše země spatřila zlo, to úplně nejhorší v
15. člověku. A my jsme odpověděli tím nejlepším z Ameriky – odvahou záchranářů,
16. starostlivostí o neznámé lidi a sousedy, kteří přišli darovat krev a pomáhat, jak jen
17. mohli.

Kategoriální páry „my“ – „oni“ a „zasažený“ – „útočnick“ jsou propojeny tím, že nositelé kategorií „my“ a „zasažený“ jsou totožní. Amerika je asociována se „svobodou“ a „příležitostmi“ (ř. 13) a právě kvůli tomu je zamýšlenou obětí útoků. Z toho plyne, že „oni“ jsou nepřátelé svobody a příležitostí. Útočníci se však vyznačují i „zlem, tím úplně nejhorším v člověku“, zatímco „my“, oběti, „odvahou“ a „starostlivostí“ (ř. 15, 16). Rozdíl mezi „my“ a „oni“ je tedy morální, sociální a politický.

Vidíme, že útočníci jsou prezentováni jako teroristé, kteří jsou nepřátelé svobody – nikoli jako bojovníci za svobodu jiných. Tato prezentace připravuje půdu pro reakci, jak je ostatně zřejmé z Bushovy formulace „velký národ byl podnícen bránit velkou zemi“ (příklad 2, ř. 9, 10). Cokoli se bude nyní dít, bude reakcí na násilí a nepřátele prezentované tímto způsobem. Prezentace násilných událostí a jejich účastníků nejsou tedy učiněny jen pro prezentace samé, nýbrž jako zdůvodnění akcí – některé z nich se už udály, některé teprve nastanou (viz výňatek č. 4).

(4) Bush, 11. 9. 2001

18. Hned po prvním útoku jsem uvedl do chodu naše vládní krizové scénáře. Naše armáda je
19. mocná a je připravena. Naše krizové týmy pracují v New Yorku a Washingtonu a
20. pomáhají místním záchranářům. Naší prioritou je pomoci těm, kteří byli zraněni, a přijetí
21. komplexu opatření k ochraně našich občanů doma i v zahraničí před dalšími útoky.

Propojení prezentací a akcí je tu dvojitá. Popisy fyzických důsledků útoku jsou spojeny s odkazem na záchranné práce. To, jak byli kategorizováni útočníci, připravilo půdu pro varování, že „naše armáda je mocná a je připravena“ (ř. 18, 19) a bude chránit „naše občany“ (ř. 21). Vojenská akce jako přímá odpověď na útoky je tedy vysoce aktuální. Povšimněme si, jak je Bushovo prohlášení uspořádáno – nejprve jsou uvedeny prezentace, které zdůvodňují akce, a víceméně bezprostředně následuje plán akcí.

Bush dosud popisoval kategorii „oni“ z hlediska aktivit a vlastností úzce spjatých se samotnými útoky z 11. 9. Ti, kteří provedli útoky, jsou však mrtví, a nemohou se zodpovídat ze svých činů. Kdo tedy má být cílem vojenské odvety? Jak už jsme viděli, odpovědí je to, že konkrétní pachatelé nejsou jedinými nositeli kategorie „oni“ (viz následující fragment).

(5) Bush, 11. 9. 2001

((čtyři řádky vynechány))

26. Pátráme po lidech, kteří stojí za těmito dábelskými činy. Nasměroval jsem veškeré prostředky
27. našich tajných služeb a policejních složek k tomu, aby vypátraly osoby zodpovědné za útok a
28. pohnaly je před soud. Nebudeme dělat rozdíl mezi teroristy, kteří spáchali tyto činy, a těmi, kdo jim
29. poskytují útočiště.

Fyzické oběti nebyly jedinými oběťmi a vlastní útočníci nebyli jedinými pachateli. Někdo „stojí za těmito dábelskými činy“ (ř. 26), někdo, kdo je skrytý a koho je třeba vypátrat, tj. „zodpovědné osoby“ (ř. 27) a „ti, kdo jim poskytují útočiště“ (ř. 28, 29). „Oni“, nepřátelé, jsou souborem kategorií strukturovaným na základě běžné analýzy toho, jak se lze účastnit kolektivního aktu – někdo ho motivuje, plánuje, provede atd. Všichni jsou vinni, a proto podléhají odplatě. Pro Bushe nezahrnuje nepřítel pouze ty, kteří provedli útoky, ale i ty, kteří jsou na jejich straně a podporují je. Taková prezentace násilí nevyhnutelně rozšiřuje konflikt. Je také prostředkem, který umožňuje, aby se rozdíl mezi dvojicí kategorií „my“ – „oni“ a dvojicí „oběti“ – „útočníci“ dále stíral – „oni“ jsou nyní „útočníci“.

V pátém výňatku Bush nejen propracovává „jejich“ povahu, ale také upřesňuje akce, které mají být podniknuty: „vypátrat osoby zodpovědné za útok“, „pohnat je před soud“ (ř. 27, 28). Těmito formulacemi mění status „my“ jakožto „oběti“ na vykonavatele spravedlnosti. Vidíme, že Bushova kategorizační práce se během jeho projevu vyvíjí, časový rozměr je pro její pochopení zásadní.

Důležitým aspektem kategoriálního páru „my“ – „oni“ je to, že členství v kategoriích je otevřené (viz níže).

(6) Bush, 11. 9. 2001

30. Velice si vážím členů Kongresu, kteří se ke mně přidali a rozhodně odsoudili tyto útoky. A
31. jménem amerického lidu děkuji mnoha světovým vůdcům, kteří zatelefonovali, aby nám
32. vyjádřili soustrast a nabídli pomoc. Amerika a naši přátelé a spojenci se spojí se všemi, kteří
33. chtějí mír a bezpečnost na světě, abychom společně vyhráli válku proti terorismu.

((11 závěrečných řádků vynecháno, v nich výzva k modlitbě, citace z Žalmu))

Už jsme si povšimli, že kategorie „my“ je souborem kategorií, ale není to soubor uzavřený. Ve výše uvedeném fragmentu zahrnuje ty, „kteří chtějí mír a bezpečnost na světě“ (ř. 33). Bush rozšiřuje členství v kategorii za hranice USA – každý, kdo „chce mír a bezpečnost“, může být členem (problémem samozřejmě zůstává, kdo rozhodne o tom, zda kritérium pro členství v kategorii je, nebo není splněno). Housley a Fitzgerald [Housley, Fitzgerald 2002: 70] na příkladu dění v interaktivním rozhlasovém pořadu upozorňují na to, že otevřenost souboru relevantních kategorií je dosahována užíváním „koroláru atd.“ (*etc corollary*), jímž moderátor poskytuje místo pro další kategorie a tak vybízí nové posluchače, aby se relevantně zapojili do pořadu. V Bushově projevu je něco podobného – kritérium může být chápáno jako „korolár atd.“ a výsledná otevřenost umožňuje reagovat na Bushův projev jedním ze dvou způsobů: přijmout, nebo odmítnout jeho nepřímou výzvu připojit se ke kategorii. Takto může působit jako impuls k dalšímu rozvíjení dialogické sítě [srov. Nekvapil, Leudar 2002a].

Kategorie „my“ a „oni“ jsou tedy soubory kategorií, přičemž každá z nich si udržuje zřetelnou identitu, která se nerozpouští zahrnutím do „my“ nebo „oni“. Tyto soubory jsou odlišeny z morálního, sociálního a politického hlediska a členství v žádném z nich není v tomto momentu uzavřeno. Pragmatickým důvodem existence kolektivit spravovaných kategoriemi „my“ a „oni“ je připravit půdu pro odvetu – zde vést „válku proti terorismu“ (ř. 33). To je smysl kolektivity, o kterou prezident Bush usiluje.

12. září, jeden den po útocích, promluvil Bush k národu znovu. Z úvodního fragmentu jeho projevu je zřejmé, že Bushova prezentace útoků a formulace kategorií „my“ a „oni“ je v něčem stejná, ale v něčem se mění.

(7) Bush, 12. 9. 2001

1. Prezident: Právě jsem absolvoval schůzi svého týmu pro bezpečnost státu a obdrželi jsme
2. nejčerstvější zpravodajské informace. Záměrné a smrtelné útoky, které byly podniknuty
3. včera proti naší zemi, nebyly pouhými teroristickými činy. Byly to akty války. Tato
4. skutečnost bude vyžadovat, aby se naše země sjednotila v pevném odhodlání a rozhodnosti.
5. Napadeny jsou svoboda a demokracie.

Bush používá podobné formulace jako ve svém prvním prohlášení, události charakterizuje jako „záměrné“ a „smrtelné“ (srov. příklad 1, ř. 2). Jeho prezentace událostí je však krajnější. Nepopisuje útoky jako „teroristické činy“ – nyní jsou to „akty války“ (ř. 3) a to umožňuje odvetu zcela jiného rozměru a charakteru.¹¹ Změnila se také Bushova charakterizace toho, co bylo napadeno. 11. 9. to byly „svoboda a příležitosti“ (př. 3, ř. 13), nyní jsou to „svoboda a demokracie“ (př. 7, ř. 5). Posun je i v tom, že Bushova formulace se nemusí týkat jen svobody a demokracie v USA, ale svobody a demokracie vůbec. Stejně jako v minulém projevu charakterizuje Bush útočníky absencí lidskosti (př. 3, ř. 14). Ale tentokrát je tento jejich rys zpracován:

¹¹ Bushovo používání výrazu „válka“ v souvislosti s událostmi z 11. 9. by si zasloužovalo zvláštní pozornost. Různých aspektů tohoto problému si brzy po útocích povšimli např. Chomsky [Chomsky 2003: 13] nebo Derrida [v Borradori 2005: 112].

(8) Bush, 12. 9. 2001

6. Je třeba, aby americký lid věděl, že nyní čelíme odlišnému nepříteli, než jakému jsme kdy
7. čelili. Tento nepřítel se skrývá v temnotách a nemá úctu k lidskému životu. Je to nepřítel,
8. který jako dravec zaútočí na nevinné a nic netušíci lidi a pak se schová. Ale tento dravec
9. nebude schopen se schovávat donekonečna. Je to nepřítel, který se snaží ukrýt. Ale nebude
10. schopen se ukrývat napořád. Je to nepřítel, který si myslí, že jeho útočiště jsou bezpečná. Ale
11. nebudou bezpečná navždy.

Vidíme, že teprve v tomto momentu zavádí Bush kategorii „nepřítel“ explicitně. Nepřítel je podle něho jednak zbabělý („schovává se“, ř. 8, 9), jednak nelidský („nemá úctu k lidskému životu“, „útočí jako dravec“,¹² ř. 7, 8). Nositelem kategorie „oni“ je nyní „nepřítel“. Tato prezentace je v textu spojena s implikovanou hrozbou (ř. 9–11). Rozdíl mezi „my“ a „oni“ je tedy nadále formulován z hlediska sociálního, politického a morálního, přičemž je u útočnicků akcentována absence lidskosti. Později si povšimneme, zda ti, kdo jsou na straně Bushe, prezentují „nepřítele“ stejným způsobem. Jak uvidíme dále, sám „nepřítel“ formuluje rozdíl mezi „my“ a „oni“ velmi odlišně.

Dosud Bush ve svém druhém projevu kategorizoval aktivity útočnicků a samy útočnický – nyní se zaměřuje na kategorii „zasažených“.

(9) Bush, 12. 9. 2001

12. Tento nepřítel zaútočil nejen na náš lid, ale na všechny svobodmilovné lidi všude na světě.
13. Spojené státy americké použijí všechny své prostředky, aby tohoto nepřítele porazily.
14. Postavíme do jednoho šiku celý svět. Budeme trpěliví, budeme koncentrovaní a budeme
15. pevní ve svém odhodlání. Tato bitva bude dlouhá a urputná. Ale jedno je jisté: my
16. vyhráme.

V prvním projevu ti, kteří byli napadeni, byli občané USA, nyní jsou to „svobodmilovní lidé všude na světě“ (ř. 12). Dostačuje však tato charakterizace na to, aby se mohl někdo kvalifikovat jako jeden z „nás“? V prvním projevu (viz př. 6, ř. 33) bylo vedení „války proti terorismu“ aktivitou spjatou s kategorií „my“, ale pravděpodobně všichni „svobodmilovní lidé“ se k válečné kampani nepřipojí. V kategorii „my“ je tedy inherentní rozpor, který bude muset být vyřešen. Spojené státy mají centrální roli v takové válce – další státy budou „sešikovány“. Kategorie „my“ zůstává otevřená.

Rozšiřování kategorie „my“ má svůj účel – připravuje půdu pro odvetné akce proti útočnickům. Taková odvěta mohla být ve jménu obětí provedena americkou armádou v USA, nyní, když je kategorie rozšířena, může být odvěta ve jménu obětí vykonána kdekoli na světě. Je zřejmé, že Bushově kategorizační práci lze rozumět ja-

---

¹² V angl. „prey“. Nelidskost nepřítele je v Bushově projevu signalizována i tím, že k němu Bush odkazuje zájmenem „it“ (viz „But it won't be able to hide forever.“).

ko postupu vedoucímu k získání spojenců pro dlouhodobou kampaň. Viz i závěr jeho prohlášení:

(10) Bush, 12. 9. 2001

((12 řádků vynecháno))

29. Amerika je jednotná. Svobodmilovné státy na celém světě stojí po našem boku. Bude to
30. monumentální zápas dobra se zlem. Ale dobro zvítězí. Velice vám děkuji.

Bushovy projevy mají některé rysy mediální dialogické sítě. Za prvé, jeho první projev byl vyslán po celém světě a pravděpodobně přeložen do mnoha jazyků, což se stalo i v České republice, kde byl celý otištěn v *Lidových novinách* (13. 9. 2001, s. 11) – řečeno v naší terminologii, Bushův projev byl zmnožen (viz výše). Za druhé, Bush veřejně děkuje za kondolence a za nabídky pomoci a nepřímou vyzývá jiné (nepřítomné) aktéry, aby reagovali na jeho prohlášení, ať už verbálně nebo jiným způsobem, a zejména aby se připojili k válce proti terorismu. Uvidíme, zda jeho spojenci přijmou nositelství kategorie nabídnuté v uvedených termínech.

Prezident Václav Havel (mimořádná tisková konference)

Jestliže se nyní budeme krátce věnovat několika prohlášením učiněným na české politické scéně, je to třeba chápat jako nutnou selekci; podobně by nyní mohla následovat analýza prohlášení učiněných např. v Polsku, v Rusku či v Japonsku. Proč je selekce nutná? Je třeba si uvědomit, že se zde zabýváme událostmi, které měly „světový ohlas“ – žádný článek a patrně ani kniha nemohou z tak komplexní komunikace nevybírat. Na druhé straně to, že pro analýzu vybíráme prohlášení učiněná prezidentem a ministrem obrany, není arbitrární, nýbrž je, jak dále uvidíme, diktováno logikou sociálního dění a samotným rozvojem dialogické sítě.

Prvním textem, jímž se budeme zabývat, je zpráva ČTK o mimořádné tiskové konferenci prezidenta V. Havla (zpráva byla vydána v Praze 11. 9. 2001 v 18,59h pod níže uvedeným titulkem); je to jedna z prvních dostupných veřejných reakcí českých představitelů na útoky v USA.¹³

(11) Havel k USA: Byl to útok na lidskou svobodu a demokracii

1. Jako útok na lidskou svobodu a demokracii vnímá prezident Václav Havel dnešní události
2. ve Spojených státech. Na mimořádné tiskové konferenci dnes prezident vyslovil hlubokou
3. soustrast všem obětem či pozůstalým tragických událostí. Americký lid ubezpečil, že Česká
4. republika je na jeho straně a pomůže mu v rámci svých možností.
5. „Domnívám se, že je to velké civilizační varování, které nás vyzývá k tomu, abychom
6. maximálně zmobilizovali svou odpovědnost za tento svět,“ prohlásil Havel. Dodal, že
7. fanatici a šílenci nesmějí mít lidi jako svá rukojmí.

---

¹³ Následující den tuto zprávu využila řada českých deníků.

I když zpráva o tiskové konferenci není pochopitelně spolehlivým záznamem toho, co prezident řekl, lze z ní vyčíst řadu důležitých informací. Je zřejmé, že Havel prezentuje události podobně jako Bush, jsou pro něho „útokem na lidskou svobodu a demokracii“ (srov. Bushova slova v příkladu 1, ř. 1, a v příkladu 7, ř. 5). Havel předjímá, že Česko bude od počátku patřit do Bushových kategorií „naši přátelé a spojenci“ (př. 6, ř. 32), když říká, že Česká republika je na straně amerického lidu.¹⁴ Také vyjádření hluboké soustrasti a nabízení pomoci jistě nejsou aktivitami konstituujícími kategorii „oni“. Havlovy formulace umožňují předpokládat, že byl, resp. bude mezi „mnoha světovými vůdci, kteří zatelefonovali, aby vyjádřili soustrast a nabídli pomoc“ (Bushova slova z př. 6, ř. 31, 32). K dialogičnosti Bushova večerního prohlášení tak mohl přispět i Havel, i když jako jeden z mnoha (další případ zmnožení „replik“ v dialogické síti).

Avšak hned od počátku jsou mezi Havlem a Bushem také rozdíly. V prvním Bushově projevu je objektem útoků „naše svoboda“, tj. především svoboda Američanů, zatímco u Havla jde spíše o svobodu lidí jako takovou, „lidskou svobodu“, a kromě toho jde Havlovi obecně o „demokracii“ – tento výraz, snad se stejnou mírou obecnosti, se objevuje u Bushe až o den později. Pokud jde o to, *či* svoboda byla zasažena, a kdo je tedy v zásadě morální obětí, dostává se Bush na Havlovu úroveň obecnosti zřetelně také teprve v prohlášení z 12. 9., když označuje události v New Yorku a Washingtonu jako útoky „na všechny svobodmilovné lidi všude na světě“ (viz př. 9, ř. 12). Jestliže dosud uvedené rozdíly mezi oběma prezidenty po několika hodinách vlastně přestaly existovat, následující rozdíl přetrvával. Pro Havla jsou útoky „velkým civilizačním varováním“ (př. 11, ř. 5). Touto prezentací útoků Havel otevírá prostor pro diskusi o širších souvislostech událostí, tj. dělá krok, který se stal kontroverzním.¹⁵ Povšimněme si přitom, že není příliš jasné, koho toto varování vlastně „vyzývá“ a kdo má zmobilizovat svou odpovědnost za svět. Odhlédneme-li od osob přítomných na tiskové konferenci, může Havlovo „nás“, resp. kategorie „my“ zahrnovat české občany, příslušníky určité civilizace, všech civilizací, lidstvo...ba dokonce sám „svět“ (jak uvidíme vzápětí). Co je však zřetelné, je to, že vyloučení jsou „fanatici“ a „šílenci“.

¹⁴ K útoku prvního letadla na Světové obchodní centrum došlo 11. 9. v 8,46 místního času. Havel tedy mohl reagovat do několika hodin na samotné útoky, na nejrůznější mediální informace včetně toho, co bylo řečeno jinde, na přímé nebo telefonické rozhovory apod., nikoli však na Bushovo večerní prohlášení k národu.

¹⁵ Tento krok samozřejmě neudělal jen Havel a kontroverzní se nestal pouze v Česku. Např. týž den odmítal v britském parlamentu uvažovat o širších souvislostech útoků premiér Blair, zatímco na některé z nich upozorňoval muslimský poslanec Sarwar [Leudar, Nekvapil v tisku]. [Chang, Mehan 2006] ukazují, že Bushovy první prezentace útoků bránily racionální analýze širších souvislostí těchto útoků dlouhodobě a programově.

Ministr obrany Jaroslav Tvrdík (interview)

Jak jsme viděli, Bush v projevu k národu ze dne 12. 9. řekl, že útoky na Světové obchodní centrum a Pentagon nebyly činy teroristickými, nýbrž válečnými (srov. zejm. př. 7, ř. 3). Tato prezentace událostí měla dalekosáhlé důsledky, ať už právní nebo vojenské, a motivovala další nasměrování dialogické sítě. V takové situaci je totiž logické, že relevantními aktéry se stávají ministři obran spojeneckých států a jejich prohlášení.

Dopoledne 13. 9. 2001 poskytl novináři A. Kramerovi rozsáhlý rozhovor ministr obrany J. Tvrdík (text vyšel v *Právu* 15. 9. 2001, s. 8, pod níže uvedeným titulem; zde přetiskujeme jen začátek interview). Povšimněme si, že novinář dělá práci typickou pro rozvíjení dialogických sítí: prezentuje tvrzení učiněná jinými osobami v jiném čase a prostoru a žádá o jejich komentář.¹⁶

(12) „Umím si představit pozemní zásah podobný operaci Pouštní bouře,“ říká Jaroslav Tvrdík

1. – Pane ministře obrany, prezident Bush prohlásil, že proti Spojeným státům byl spáchán *válečný akt*.
2. Krátce poté Rada NATO rozhodla, že úterní teroristický útok splňuje podmínky pro aplikaci článku
3. 5 Washingtonské smlouvy, podle kterého je ozbrojený útok proti jednomu útokem proti všem.
4. Znamená to, že Amerika je ve válečném stavu s dosud nedefinovaným protivníkem ... a že v té
5. válce jsme i my?
6. – Myslím, že na to, abychom mluvili o válečném stavu, je příliš brzy. Prezident Bush jasně řekl, že
7. nyní je zapotřebí velice podrobně analyzovat to, co se stalo. Já osobně proto v této fázi chápu
8. prohlášení států Severoatlantické aliance především jako vyjádření solidarity a politické podpory.
9. Nemám informace o tom, že by NATO v tomto okamžiku plánovalo jakoukoli válečnou akci.
10. Nicméně: podpisem Washingtonské smlouvy jsme se zavázali poskytnout plnou podporu ostatním
11. členským zemím, jestliže budou válečně napadeny. Aliance řekla, že tato situace nyní nastala.
12. Z toho vyplývá, že pokud o to budeme požádáni, je naší povinností Spojeným státům pomoci, a to
13. i vojensky. O formě této pomoci by v tom případě rozhodla vláda a Parlament České republiky.

((interview pokračuje další otázkou))

Vidíme, že novinář prezentuje nejen Bushovy formulace, ale i podstatné aspekty dosavadního rozvoje dialogické sítě. Bushovo prohlášení navodilo normativní očekávání reakce ze strany Rady NATO a ta v zásadě přijala veřejně Bushovu prezentaci útoku jako „válečného aktu“. Válečný konflikt je nasnadě – povšimněme si, že novinář také ze všeho nejdříve ustavuje v interview pozici Jaroslava Tvrdíka jako ministra obrany, z níž bude Tvrdík nadále hovořit (oslovuje ho „pane ministře obrany“, viz ř. 1). Tvrdíkovo „my“ (ř. 10) zahrnuje zřejmě pouze Českou republiku a nezdá se, že by sám hovořil jako plnohodnotný ministr obrany „státu Severoatlantické aliance“ (později v interview k překvapení novináře Kramera dokonce říká, že má podobný přístup k určitým informacím jako on). Tvrdíkovo „my“ je kategorie, jejíž

¹⁶ V tomto případě spekuluje i o důsledcích Bushových formulací.

přináležitost k Bushovým kategoriím „naši přátelé a spojenci“ je v tomto okamžiku dána především na právním základě.

Prezident Václav Havel (interview v ČT1)

Některé formulace, které byly prezentovány ve zprávě ČTK o mimořádné tiskové konferenci V. Havla z 11. 9., zopakoval Havel v hlavní zpravodajské relaci ČT1 14. 9. 2001 v rozhovoru s moderátorem Z. Velíškem.¹⁷

(14) **Vyjádření Václava Havla k teroru v USA, 14. 9. 2001, ČT1** (*Tady a teď*, 19,37h)
(16 řádků vynecháno)

17. Mod: A co má podle vás, pane prezidente, očekávat současný svět? Jaké změny v něm vyvolá
18. nečekaná konfrontace s mezinárodním terorismem?
19. VH: Já myslím, že by to měl svět chápat jako jakousi, jakési velké civilizační varování. Fanatici,
20. zběsilci, masoví vražedníci byli vždycky v lidských dějinách, ale nikdy nedisponovali tak
21. nedozírnými technickými možnostmi, jaké mají dnes. ...

Adresátem „velikého civilizačního varování“ je tedy sám „svět“ – i když nelze opomenout, že Havel zde následuje formulaci moderátora (jistě ji však nemusel převzít, mohl říct: „my“, „lidstvo“ apod.). Každopádně Havlova kategorie „my“ zůstává velmi široká. „Oni“ jsou nyní „fanatici, zběsilci, masoví vrazi“. „Civilizační varování“ se týká toho, že „nedozírné technické možnosti“ jsou (i) „jim“ k dispozici.

Protože interview se konalo už čtvrtý den po útocích v New Yorku a Washingtonu, bylo nyní možné explicitně reagovat na to, co bylo řečeno jinde.

(15) **Vyjádření Václava Havla k teroru v USA, 14. 9. 2001, ČT1**
(5 řádků vynecháno)

27. Mod: George W. Bush hovoří o odvetě, o široce založené vojenské odplatě. Nemůže to nakonec
28. vést k tomu, že se opět proti sobě postaví dva vyhraněné světy, dva bloky, dva tábory a že bude
29. hrozit jejich střet?
30. VH: To nebezpečí tu je, ale je tu i možnost jiná a lepší, totiž že se přestanou proti sobě vyhrocovat
31. ty jednotlivé kulturní a civilizační okruhy a začnou se proti sobě vyhrocovat spíš rozptýlené síly
32. dobra proti rozptýleným silám zla. To ještě nevíme, jak to bude všechno probíhat, ale v každém
33. případě si myslím, že po zločinu musí následovat trest. Ten trest bude tvrdý a musí být tvrdý, je to
34. v zájmu celého lidstva a musí to lidstvo umět vydat naopak své znamení, že některé věci nelze.

((12 řádků vynecháno))

V den konání interview už byly k dispozici údaje o identitách osob, které provedly útoky, a byly zveřejněny první spekulace o tom, že za útoky stojí Usáma bin Lá-

---

¹⁷ Používáme zde přepis interview, který pořídila a pod uvedeným titulem vydala společnost Newton Information Technology s.r.o.

din. V Británii se už několik dní snažil premiér Tony Blair ve veřejných diskusích společně s muslimskými poslanci a Britskou muslimskou radou vyvázat kategorii „muslim“ ze souboru kategorií „oni“, resp. rozdělit ji jak mezi „oni“, tak mezi „my“ [srov. Leudar, Nekvapil v tisku]. Také Havlovy názory nejsou v rozporu s takovými aktivitami. Konflikt vidí nejspíš jako střet „rozptýlených sil dobra a zla“ a povšimneme si, že se tím velmi blíží Bushově prezentaci konfliktu, který o dva dny předtím řekl: „Bude to monumentální zápas dobra se zlem“ (př. 10). Havlova prezentace útoků jako „zločinu“, útočníků jako „fanatiků, zběsilců a masových vrahů“, disponujících nadto „nedozírnými technickými možnostmi“, logicky volá po „tvrděm trestu“. Zůstává samozřejmě otázkou, kdo trest vykoná, jistě to bude někdo z „nás“, ale „my“ už nejsou jen Američané, ani „všichni svobodmilovní lidé všude na světě“, nýbrž „celé lidstvo“ (př. 15, ř. 34). Zde tedy vidíme rozšíření kategorie „my“ na maximum. Havlovy formule tak nepochybně připravují půdu „pro široce založenou vojenskou odplatu“.

Usáma bin Ládín (Al-Džazíra)

Následující prohlášení Usámy bin Ládína, první jeho prohlášení po 11. 9., obdržela faxem televizní stanice Al-Džazíra a odvysílala ho 24. září.¹⁸ Zajímá nás to, jak jsou v něm prezentovány útoky na Spojené státy nebo jiné násilné střety, jak bin Ládín rozlišuje „my“ a „oni“ a jaké akce jeho prezentace ospravedlňují a umožňují.

(16) bin Ládín, 24. 9. 2001

((vynechány 3 řádky))

4. Naším muslimským bratřím v Pakistánu, pokoj s vámi, slitování a požehnání od Boha.
5. S hlubokým zármutkem jsem přijal zprávu, že několik našich muslimských bratrů bylo zabito
6. v Karáči, když odsuzovali americké křížácké síly a jejich spojence v muslimských zemích,

---

¹⁸ Původně jsme k analýze používali anglický překlad, který je přístupný na stránkách BBC: http://news.bbc.co.uk/1/hi/english/world/south_asia/newsid_1562000/1562344.stm. Poté jsme přihlédli i k překladu pro Associated Press, který je dostupný na <http://multimedia.belointeractive.com/attack/military/0924Osamatext.html>. Přihlédli jsme i k překladům publikovaným v českém tisku (v jejich případě však není bohužel uvedeno, z jakého jazyka byly pořízeny). Nepochybujeme o tom, že by bylo dobré analyzovat arabský originál, a pokud analytikové neovládají arabštinu (což je náš případ), nejlépe společně s rodilým mluvčím arabštiny. Na druhé straně je třeba vzít v úvahu, že v komunikaci mezi anglicky a arabsky mluvícími protagonisty konfliktu musely hrát značnou roli překlady z arabštiny do angličtiny (a naopak). Institucionální překlady BBC a Associated Press se staly „oficiálními“ anglickými verzemi, a tudíž společensky relevantními. I jiní analytici bin Ládínových prohlášení pracují – podobně jako my – jen s anglickými verzemi [srov. Lincoln 2003; Chilton 2004]. Při pořizování českého překladu a rovněž při interpretaci některých míst v textu jsme se nicméně opírali o sociokulturní a jazykovou kompetenci Katrin Kantar, pocházející z arabského sociokulturního prostředí, a tímto jí děkujeme za pomoc. O kompromisech při naplňování Garfinkelova „požadavku jedinečné přiměřenosti metod“ (*unique adequacy requirement of methods*) viz [Have 2004: 130n.], srov. i [Have 2003].

7. v Pakistánu a Afghanistanu. Prosíme Boha, aby je přijal jako mučedníky, a ať následují osud
8. proroků, věřících a dobrých lidí, kteří byli vybráni, aby se stali Jeho společníky, a ať Bůh
9. poskytne jejich příbuzným trpělivost a útěchu a požehná jejich synům a ať je bohatě odmění
10. za jejich víru v islám.
11. A v případě těch mučedníků, kteří po sobě zanechali děti, tyto děti budou mé a já
12. s požehnaním Boha budu jejich ochránce.

Od počátku konstruuje bin Ládín rozdíl mezi „my“ a „oni“ z náboženského hlediska. Oslovuje muslimy, přičemž vyčleňuje „naše muslimské bratry v Pakistánu“. Klade do protikladu „muslimské bratry“ a „americké křížácké síly a jejich spojence“. První jsou oběťmi, druzí agresory (ř. 5, 6). Oběti se stávají „mučedníky“ (ř. 7) a toto zesiluje náboženský charakter rozdílu mezi „my“ a „oni“. Bushův (a Havlův) kontrast byl budován z morálního, sociálního a politického hlediska, bin Ládín formuluje kontrast z hlediska náboženského. To však neznamená, že v Bushových projevech se neobjevují náboženské prvky. Např. jeho první prohlášení končilo citací z Žalmu a výzvou k modlitbě (viz výše). Podstatné je však to, že Bush neuzivá náboženství k rozlišení „my“ a „oni“. Ostatně to by bylo v situaci, kdy jde o získání spojenců v muslimských zemích (např. v Pakistánu), kontraproduktivní. Naopak jsme pozorovali, že jak Bush, tak Blair (a koneckonců i Havel) se v prvním plánu snažili systematicky a veřejně vypojit náboženské aspekty z konfliktu a zabránit tomu, aby se terorismus stal aktivitou konstituující kategorií „muslim“ [viz Leudar, Marsland, Nekvapil 2004; Leudar, Nekvapil v tisku].¹⁹

Bin Ládinovo zaměření na náboženství je konzistentní – rovněž konflikt je prezentován v náboženských termínech. V následujícím fragmentu popisuje akci podniknutou jeho „muslimskými bratry“ jako akci „na obranu islámu“ a konflikt je podle něho „slavná islámská bitva“. „Křesťansko-židovská křížácká kampaň“ „vedená úhlavním křížákem Bushem“ je pro islám hrozbou a muslimové se jen brání.

(17) bin Ládín, 24. 9. 2001

13. Nepřekvapuje, že na obranu islámu povstává islámský národ právě v Pakistánu. Pakistán je
14. v této oblasti považován za první linii obrany islámu, podobně jako tomu bylo v případě
15. Afghanistanu, který se spolu s Pakistánem před více než dvaceti lety bránil ruské invazi. A
16. my doufáme, že tito bratři budou mezi prvními mučedníky v boji, který svádí islám v této
17. oblasti s novou křesťansko-židovskou křížáckou kampaní, vedenou ve znamení kříže
18. úhlavním křížákem Bushem. Tato bitva je považována za jednu ze slavných islámských
19. bitev... ((v originále následuje nečitelné místo))

¹⁹ Problematika náboženských prvků v prohlášeních Bushe, ale např. i Blaira, si však zaslouhuje speciální pozornost [z poslední doby viz např. Chang, Mehan 2006]. Někteří analytici [zejména Lincoln 2003] poukazují na to, že Bushova prohlášení, odkazující k starozákonním prvkům, jsou fakticky určena dvojímu publiku – blíže nediferencované politické veřejnosti a radikálním křesťanským příznivcům republikánské strany. Lincoln dokonce zdůrazňuje, že Bush subtilně signalizuje „křesťanské pravici“, že konflikt je opravdu náboženský. O politických projevech určených různým adresátům viz [Kühn 1995].

Pozice, z níž bin Ládín hovoří, není zcela jasná. Mluví k „muslimským bratřím“ a ne pouze za sebe, o čemž svědčí užívání zájmen „náš“ a „my“, resp. první osoby množného čísla (př. 16, ř. 4, 7, př. 17, ř. 16). Avšak užívá i první osobu jednotného čísla (př. 16, ř. 5), když se prezentuje jako osoba, která přijala zprávu o zabití muslimů v lokálním konfliktu. Jinými slovy, mluví za kolektivitu, v níž je prominentní osobou. Tato pozice se ještě zesiluje, když veřejně adoptuje děti „mučedníků“ (př. 16, ř. 11).

Viděli jsme, že Bushovy a Havlovy formulace násilných událostí a kategorií „my“ a „oni“ ospravedlňovaly budoucí akce. Bush a Havel prezentovali „oni“ jako teroristy, masové vrahy, nelidské dravce, což zdůvodnilo, aby nositelé kategorie „oni“ byli pohnáni před soud (Bush, př. 5, ř. 28), resp. tvrdě potrestáni (Havel, př. 15, ř. 33). Co umožňují bin Ládinovy formulace?

(18) bin Ládín, 24. 9. 2001

20. Nabádáme naše muslimské bratry v Pakistánu, aby vším, čím disponují, a s nasazením všech
  21. svých schopností bojovali proti americkým křížáckým silám a zabránili jim
  22. vpadnout do Pakistánu a Afghanistanu. Prorok, nechť mu Bůh žehná a dá mu mír, řekl:
  23. „Toho, který nebojoval nebo nepřipravil bojovníka nebo se dobře nepostaral o bojovníkovu
  24. rodinu, toho Bůh zasáhne roztržitěním ještě před Dnem Zmrtvýchvstání.“ A toto dosvědčil
  25. Abu Dawúd.
  26. Ohlašuji vám dobrou zprávu, milí bratři, že následujeme příklad Proroka, nechť
  27. mu Bůh žehná a dá mu mír, že stojíme neochvějně na cestě džihádu kvůli Bohu, spolu s
  28. hrdinným věřícím afghánským lidem pod vedením našeho emíra, bojovníka pyšného
  29. na své náboženství, vládce věřících Mullaha Muhammeda Umara.
- ((vynecháno 6 řádků))

To, že prezentuje konflikt jako náboženský a nepřátele jako „křížáky“, umožňuje bin Ládinovi vyzývat „muslimské bratry“, aby bojovali proti očekávané invazi (ř. 20, 21). V náboženském konfliktu je při tom logické odvolat se i na autoritu Proroka (ř. 22, 26).

Je pozoruhodné, že ve svém prvním prohlášení po 11. 9. bin Ládín vůbec zmínil útoky na New York a Washington. Je proto namístě zabývat se důvody, proč považujeme – jakožto analytici – jeho prohlášení za relevantní v souvislosti s těmito útoky a jejich prezentacemi. Prvním důvodem je to, že tuto relevanci vytvořili novináři BBC (a samozřejmě i jiných institucí) tím, že bin Ládinovo prohlášení k útokům ze dne 11. 9. 2001 prostě vztáhli. Druhým důvodem, úzce spjatým s prvním, je to, *kdo* je bin Ládín – je to vůdce Al-Kajdy, která je považována za zodpovědnou za minulé teroristické útoky. Třetím důvodem je časová blízkost mezi jeho prohlášením a útoky z 11. 9. Podstatné je i to, že bin Ládín může mluvit o „amerických křížáckých silách“ či „křížácké kampani“, protože Bush, jak jsme viděli, už deklaroval specifickou reakci na útoky na Spojené státy, tj. „válku proti terorismu“, a v jednom z četných projevů po 11. 9., který jsme zde neanalyzovali, tuto válku dokonce nazval „křížáckou výpravou“ (*crusade*); dodejme, že novináři (jako Robert Parry) pak interpretovali bin Ládinovy formulace jako reakci na tento Bushův výraz. Obecným zá-

věrem je to, že koherentnost mediálních dialogických sítí je zajišťována i interpretační činností „třetích“ osob.

Naše analýza zatím ukazuje značnou symetričnost mezi Bushovými prohlášeními a prohlášením bin Ládina. V bin Ládinově prohlášení se Bushovi pachatelé stávají oběťmi a naopak. Místo aby objasnil a zdůvodnil útoky na New York a Washington, poukazuje bin Ládín na události, v nichž byli oběťmi „muslimští bratři“. Na rozdíl od Bushe formuluje bin Ládín „my“ a „oni“ z náboženského hlediska. Pro bin Ládina je konflikt založen nábožensky a akce jsou podnikány věřícími muslimy kvůli Bohu (př. 18, ř. 27–29), zatímco pro Bushe jde o konflikt mezi sociálními, politickými a morálními systémy. Tak či onak v obou případech je formulace rozdílu mezi „my“ a „oni“ spjata se získáváním spojenců.

Druhé bin Ládínovo prohlášení bylo vysíláno 7. 10. 2001, a to opět televizní stanicí Al-Džazíra.²⁰ Bin Ládín nyní explicitně odkazuje k útokům na Světové obchodní centrum a Pentagon.

(19) bin Ládín, 7. 10. 2001

9. Všemohoucí Bůh zasáhl Ameriku na jednom z jejích životně důležitých orgánů a její nejdůležitější
10. budovy byly zničeny. Chvála za to patří Bohu. Amerika byla naplněna hrůzou
11. od severu k jihu a od východu k západu. Chvála za to patří Bohu.

Prohlášení má opět rysy náboženského diskurzu. Vidíme, že jako konatele útoků na Spojené státy bin Ládín prezentuje Boha (ř. 9). Je zřejmé, že bin Ládín podporuje útoky (ř. 10), ale v jeho formulaci on sám není tím, kdo je plánoval nebo vykonal. Líčí útoky z hlediska jejich důsledků, přičemž užívá krajních formulací (*extreme case formulations*): zničeny byly „nejdůležitější budovy“, země byla „naplněna hrůzou“. Bin Ládín tedy akceptuje útoky, formulačně zvětšuje jejich dosah, ale sám sebe neprezentuje jako osobně zodpovědného.

Svůj názor na konatele útoků upřesňuje později.

---

²⁰ Původně jsme k analýze používali anglický překlad, které je přístupný na stránkách BBC: http://news.bbc.co.uk/1/hi/english/world/south_asia/newsid_1585000/1585636.stm (tento překlad používá ke své podrobné analýze i [Chilton 2004], který na s. 211 upozorňuje na tři další překladové verze vypracované následujícími institucemi: Associated Press, ABS-CBN News a Agence France Press). Přihlédli jsme i k verzi, s níž pracuje Lincoln [Lincoln 2003] a ten na s. 136 upozorňuje na další verzi porízenou CNN. Přihlédli jsme i k českému překladu publikovanému ČTK (bohužel opět není uveden výchozí jazyk). Za pomoc při překládání do češtiny a rovněž při interpretaci některých míst v textu vděčíme opět Katrin Kantar.

Problematika překladů bin Ládínových prohlášení do „západních jazyků“ by si samozřejmě zasloužovala speciální pozornost [viz i Chilton 2004: 211].

Celkově registrujeme obrovskou multiplacitu a variantnost bin Ládínova prohlášení, a tedy manifestaci jednoho ze základních rysů mediální dialogické sítě.

(20) bin Ládín, 7. 10. 2001

22. Když Všemohoucí Bůh dopřál úspěch skupině muslimů jdoucích v předvoji, v první linii
23. islámu, umožnil jim zničit Spojené státy. Ať je Bůh Všemohoucí ochraňuje a přidělí jim
24. nejvyšší místo v nebi, protože On je ten, kdo to může udělat a je k tomu oprávněný. Když se
25. postavili na obranu svých slabých dětí, svých bratrů a sester v Palestině a dalších
26. muslimských zemích, celý svět se ocitl ve zmatku, nevěřící vykřikovali,
27. následování pokrytci.

Nadále indikuje, že zodpovědným za útoky je Bůh, nyní za jejich „úspěch“. Útoky byly provedeny „skupinou muslimů“, ale Bůh umožnil jejich úspěšnost.

Bin Ládín srovnává důsledky útoků s tím, co bylo učiněno kategorií „my“ kategorií „oni“.

(21) bin Ládín, 7. 10. 2001

15. To, co nyní Amerika zakouší, je jen odvar toho, co jsme zakusili my. Naše země zakoušejí totéž
16. více než osmdesát let, ponižení a hanbu, jejich synové jsou zabíjeni, jejich krev prolévána, jejich
17. svatyně jsou zneucťovány a toto se neděje podle přikázání Boha. Přesto to nikoho nezajímá.

Utrpení muslimů je pro něho podstatně větší než utrpení Američanů – ačkoli ani to není zanedbatelné (říká, že USA nyní zakouší „to, co jsme zakusili“). Časové rozpětí utrpení muslimů je však podstatně delší – útoky na New York a Washington proběhly během jednoho dne, zatímco proti muslimům se dějí „více než osmdesát let“. Bin Ládín tedy formulačně zvětšuje výsledek útoků a implicitně přijímá, že Američané jsou rovněž oběťmi, ale způsob, jakým srovnává, činí „jejich“ utrpení minimálním ve srovnání s „naším“.

Bin Ládín prezentuje útoky jako akce na obranu „dětí, bratrů a sester v Palestině“ (př. 20, ř. 25) a jiných muslimských zemích a ospravedlňuje je útlakem. Kritiku ze strany „nevěřících“ a „pokrytců“ nepřijímá.

„My“ a „oni“ ve formulaci bin Ládina jsou tedy soubory kategorií (stejně jako u Bushe a jeho spojenců). Jak je zřejmé z jeho obou prohlášení, „oni“ zahrnuje nevěřící, křesťansko-židovské křižáky, Američany a jejich spojence a Izraelce. „My“ zahrnuje muslimské bratry v Pakistánu a Afghánistánu, hrdinný věřící afghánský lid včetně jeho vůdce Mullaha Muhammeda Umara, irácké děti, děti, bratry a sestry v Palestině a v dalších muslimských zemích. Všichni muslimové však do souboru „my“ nepatří. Vyloučení jsou pokrytci:

(22) bin Ládín, 7. 10. 2001

28. Milion nevinných dětí dosud umřelo v Iráku, aniž se čímkoli provinily. Neslyšíme žádné
29. odsouzení, neslyšíme žádný výnos islámských učenců v zemích dědičných vládců.
30. V těchto dnech izraelské tanky řadí po celé Palestině, v Ramalláhu,
31. Rafáhu a v Bajt Džalá a v mnoha dalších oblastech zemí islámu a my neslyšíme nikoho, kdo by
32. proti tomu pozvedl svůj hlas nebo reagoval.

Bin Ládín zdůrazňuje, že „islámští učenci v zemích dědičných vládců“ neod soudili útoky na Irák nebo Palestinu. Je zřejmé, že některé kolektivity jsou ze souboru „my“ vyloučeny, protože buď nepodporují „naše“ akce nebo neodsuzují „jejich“ akce. Podobně jako např. Blair a muslimští poslanci britského parlamentu [viz Leudar, Marsland, Nekvapil 2004] rozděluje bin Ládín členskou kategorii „muslim“. Činí tak na základě postoje muslimů ke konfliktu (v jeho pojetí) a výsledek tohoto rozdělení distribuuje mezi „my“ a „oni“. Povšimněme si, že formulování tohoto páru se děje situační dislokací dostupných členských kategorií.

Dosud se bin Ládín při formulování rozdílu mezi „my“ a „oni“ soustřeďoval na prezentaci muslimů jako obětí v nedávné historii a Američanů, včetně jejich spojenců, jako agresorů. Nyní vymezuje kategorii „oni“ z hlediska charakterových vlastností. Je zřejmé, že „oni“ zahrnuje i vyčleněné „pokrytce“, resp. „odpadlíky“.²¹

(23) bin Ládín, 7. 10. 2001

33. Ale když meč po osmdesáti letech dopadl na Ameriku, pokrytectví zvedlo vysoko hlavu a truchlilo
34. nad těmi zabijáky, kteří si zahrávali s krví, ctí a posvátnými místy muslimů. To nejmenší, co lze
35. říci o těchto pokrytích, je to, že jsou odpadlíky, kteří se vydali nesprávnou cestou. Podporovali
36. řezníka proti oběti, utiskovatele proti nevinnému dítěti. Nalézám útočiště před nimi v Bohu, nechť
37. jim Bůh vyměří trest, jaký si zaslouží. Říkám, že tato záležitost je velmi jasná.

Oběti útoků líčí bin Ládín jako „zabijáky“, kteří ničí to, co je pro muslimy posvátné (ř. 34). To, že prezentuje tisíce fyzických obětí útoků na USA jako zabijáky, nelze samozřejmě brát jako korektní popis, ale právě proto je tato jeho prezentace důležitá. Viděli jsme, že Bush rozšířil množinu nositelů kategorie „oběť“, ale nestíral rozdíl mezi fyzickými a morálními oběťmi. V bin Ládínově prohlášení, v němž se oběti staly agresory, není žádný explicitní rozdíl mezi agresory přímými a nepřímými – všichni jsou zabijáci, kolektivně zodpovědní za „naše“ utrpení a zasluhují potrestání. Tato prezentace obětí ospravedlňuje útoky na USA na náboženském základě, útoky líčí jako obranu, oběti jako agresory.

Bin Ládínova kategorizační práce neprobíhá v izolaci a to je z hlediska koherentnosti dialogické sítě podstatné.²² Bin Ládín dosud explicitně neodkázal na to, o čem hovořil Bush ve svých prohlášeních, ale je zřejmé, že zaregistroval veřejné reakce na útoky a také na jejich prezentace jinými osobami. To bylo jasné ve výňat-

²¹ Jak je známo z jiných bin Ládínových prohlášení, „pokrytci“ jsou především muslimští představitelé vládnoucího režimu v Saúdské Arábii (ale také v Egyptě, Jordánsku nebo Kuvajtu, tj. v zemích úzce spolupracujících se Spojenými státy). Právě v případě této kategorie je zřejmé, že ačkoli bin Ládín formuluje konflikt jako náboženský, sleduje i politické cíle.

²² Nepřehlédnutelné je samozřejmě také to, že jeho prohlášení bylo vysláno Al-Džazírou několik hodin poté, co prezident Bush veřejně oznámil vojenský útok na Afghanistan. Na tento druh specifické dialogičnosti se soustřeďují Lincoln [Lincoln 2003] a Chilton [Chilton 2004]. Jak známo, videonahrávka s bin Ládínovým prohlášením však byla připravena předem – v očekávání amerického útoku a možná i jeho veřejné prezentace.

cích č. 20, 21 a v č. 23. V nich bin Ládín srovnával protesty proti útokům na USA s absencí protestů proti útokům jinde, tj. útokům na „my“. V následujícím fragmentu odkazuje bin Ládín na Bushova prohlášení.

(24) bin Ládín, 7. 10. 2001

38. Po této události, poté, co čelní představitelé Spojených států promluvili, počínaje
39. mezinárodním vůdcem nevěřících Bushem, a ať ho podporuje kdokoli – každý muslim by měl
40. přispěchat na obranu svého náboženství. Oni se jali projevovat marnivost se svými muži a
41. koňmi a dokonce postavili země věřící v islám proti nám – skupině, která se uchýlila k Bohu,
42. k Všemohoucímu, skupině, která se odmítá podrobit ve svém náboženství. Oni říkají světu
43. lži, jako že bojují proti terorismu.

Bin Ládín neuvádí, co Bush konkrétně řekl. Ale patrně chápe jeho prohlášení jako prostředek, jak získat spojence pro nadcházející konflikt, a dělá totéž – pokouší se přesvědčit „každého muslima“, aby se postavil na jeho, tj. bin Ládínovu stranu. To ho logicky nutí k tomu, aby odporoval Bushově prezentaci konfliktu jako „války proti terorismu“. Tato válka, vedená „mezinárodním vůdcem nevěřících Bushem“ (ř. 39), je ve skutečnosti proti islámu.

Na konci svého prohlášení se bin Ládín obrací přímo na obyvatele Spojených států a v duchu svého pojetí konfliktu vysvětluje příčiny násilí:

(25) bin Ládín, 7. 10. 2001

54. Vane vítr víry a vítr změny, aby zbavily zla poloostrov Proroka Muhammada, nechť mu Bůh
55. žehná a dá mu mír. Pokud jde o Ameriku, řeknu jí a jejímu lidu pár slov: Přisáhám před
56. Všemohoucím Bohem, který bez pilířů zvedl nebesa, že Amerika a její obyvatelé nebudou
57. v bezpečí, dokud v Palestině nezavládne klid a dokud armáda nevěřících neopustí zemi
58. Muhammadovu, nechť mu Bůh žehná a dá mu mír. Bůh je převeliký a sláva islámu. Nechť
59. vám Bůh žehná, slituje se a dá vám mír.

Povšimněme si, že Bush je implicitně zahrnut mezi ty, které bin Ládín kdesi v Afghaništanu explicitně oslovil.

Závěrečné poznámky

V tomto článku jsme užívali a dále rozpracovali dva analytické nástroje – koncept mediální dialogické sítě a koncept členské kategorizační analýzy. V etnometodologickém duchu chápeme oba tyto koncepty jako pojmoslovný aparát, kterým lze vyjasnit verbální chování a praktické uvažování členů příslušných společenství, a snažíme se tedy ukázat, že ačkoli členové tyto koncepty v zásadě neznají, že se na ně orientují.

Pojem dialogické sítě, jak už signalizuje sám název, akcentuje dialogičnost (interaktivnost) této formy komunikace, tedy především existenci párových sekvenč-

ních struktur (jako výzva – přijetí/odmítnutí výzvy), a má v tomto aspektu blízko k etnometodologické konverzační analýze [Nekvapil, Leudar 2002a]. Sekvenční struktury však nejsou jediným pojítkem dialogické sítě. Zjistili jsme, že soudržnost dialogických sítí, jimiž jsme se dosud zabývali, je zajištěna také společnými tématy, poskytujícími specifické lexikální prostředky, a způsoby argumentování [Leudar, Nekvapil 2004; Nekvapil, Leudar 2003a]. V tomto článku jsme viděli, že prohlášení hlavních protagonistů studovaného konfliktu byla propojena sekvenčními strukturami, ale k charakteru sítě také významně přispěla koordinovanost jejich kategorizační práce (což se týkalo nejen kategorizační práce spojenců, ale i nepřátel). Dialogické vazby v této fázi konfliktu byly omezeny na posílání kondolencí a jejich přijetí, nabízení pomoci a jejich přijetí, hrozby a protihrozby. Potenciální dialogičnost byla zastoupena formulováním prvních částí párových sekvencí: nepřímými, resp. přímými výzvami k připojení se k „válce proti terorismu“, resp. „proti nevěřícím křižákům“, a obviněním. Hlavním výsledkem naší studie je však to, že soudržnost dialogických sítí může být dosahována i tím, že aktéři koordinují svou kategorizační práci.

Bush (a také čeští politici) a bin Ládín vymezovali rozdíl mezi „my“ a „oni“ z odlišných, ale protikladných, a tudíž vzájemně spjatých hledisek – v prvním případě z hlediska „světského“, v druhém z hlediska „náboženského“. „My/oni“, dva páry členských kategorií, které lze nazvat „obránci civilizace/teroristé“ a „obránci islámu/nevěřící křižáci“, nebyly nezávislé, nýbrž byly koordinovány společným nositelstvím – jakýkoli účastník v studovaném konfliktu má dvě protikladné identity, přičemž každá z nich je dána soupeřícími pohledy na tento konflikt. Bin Ládín je nositelem kategorie „my“ (v jeho prezentaci) – je obránce islámu. Je však také jedním z kategorie „oni“ (v Bushově prezentaci) – je teroristou. Totéž platí pro jeho nepřítele: prezident Bush je jedním z nositelů kategorie „my“ – obránce civilizovaného světa, svobody a demokracie, ale také jedním z kategorie „oni“ – nevěřícím křižákem napadajícím islám. Koordinace toho, jak byli prezentováni základní účastníci konfliktu, však nebyla pouze záležitostí prosté reference, tj. paralelního nositelství soupeřících kategorií. Uvedené dva páry členských kategorií, „my/oni“, byly vzájemně spjaty protikladem, který byl dán tím, jak formulovali konflikt nepřátelé – jako válku mezi civilizací a barbarstvím na jedné straně a jako náboženskou válku proti nevěřícím, proti nepřátelům islámu na straně druhé. Z formálního hlediska stojí rovněž za zmínku, že jak Bush, tak bin Ládín neformulovali „my“ nebo „oni“ jako jednoduchou kategorii, nýbrž jako *soubory* (sub)kategorii, evidentně v důsledku vymezování spojenců, přátel a nepřátel v složité a nejisté situaci globálního konfliktu.

V tomto článku jsme zkoumali, jak v souvislosti s útoky ze dne 11. 9. 2001 nepřátelé veřejně prezentovali své identity a činy. Toto zaměření má blízko k jiným našim empirickým studiím – v jedné z nich jsme studovali to, jak identita nové politické strany a její akce byly prezentovány v českých médiích [Leudar, Nekvapil 1998; Nekvapil, Leudar 1998], v jiné to, jak Romové byli prezentováni v nové společenské situaci po roce 1989 účastníky českých televizních debat [Leudar, Nekvapil 2000].

Ve všech těchto studiích jsme zjistili společné rysy v dynamice členských kategorií – v tom, jak vznikají nové kategorie a jak se mění kategorie už fixované. Členské kategorie jsou formulovány a modifikovány třemi způsoby: (1) změnou „predikátů“ (např. aktivit, charakterových vlastností, dispozic k určitému jednání), které se normativně spojují s danou kategorií, (2) novým vymezením nositelství kategorie, (3) změnou souboru, do něhož je kategorie řazena. Tyto tři způsoby spolu souvisejí, např. přidání nového člena ke kategorii může vyústit ve změnu predikátů vázaných k této kategorii a obráceně změna kategoriálně vázaných predikátů může proměnit nositelství kategorie. V každé studii jsme zjistili, že členské kategorie nejsou elementy prezentací jen pro prezentace samé, ale jsou vztaheny k akcím. To, jak jsou aktér (jednotlivec, kolektivita) a jeho aktivity prezentovány, připravuje půdu pro další aktivity nebo může ospravedlňovat (nebo naopak zpochybňovat) aktivity minulé – členské prezentace a akce jsou v textech a promluvách typicky spjaty, a to tak, jako by z prezentací přirozeně vyplývaly akce.

V samém závěru uvažujeme ještě o vztahu obou našich analytických nástrojů – konceptu mediální dialogické sítě a konceptu členské kategorizační analýzy. Proč jsme v této studii užili a i jinde užíváme právě tyto dva koncepty? Je to dáno naším zaměřením na dynamiku kategorizační práce a jejích výsledků. Členské kategorie, a tudíž i sociální identity, ukazujeme nikoli jako statické, nýbrž jako dynamické jevy vznikající v dialogických procesech, v našem případě v mediálních dialogických sítích. Vycházíme tedy z toho, že k reprodukování nebo vytváření členských kategorií dochází v dialogické síti a rozvíjení dialogické sítě je zase důsledkem kategorizační práce.

JIŘÍ NEKVAPIL působí na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, kde vyučuje sociolingvistikou, etnometodologickou konverzační analýzu a obecnou lingvistiku. Od letošního roku je vedoucím pražského týmu začleněného do evropské sítě špičkového výzkumu („network of excellence“), jejímž předmětem jsou identitní, edukační a ekonomické aspekty jazykové rozmanitosti Evropy. Ve své výzkumné práci se dlouhodobě soustřeďuje na verbální interakci. Aktuálně se zabývá souvislostmi jazyka a ekonomiky, teorií jazykového managementu a etnometodologicky inspirovanými přístupy k mediálnímu diskurzu.

IVAN LEUDAR působí na Škole psychologických věd (University of Manchester), ale jeho práce je ovlivněna etnometodologií. Předmětem jeho odborného zájmu je především srovnávací historická analýza úlohy jazyka při strukturaci lidských zkušeností. Aktuálně se věnuje historii šílenství a psychoterapie a tomu, jak si rozumějí cizinci v konfliktní situaci.

Literatura

- Anscombe, G. E. M. 1959. *Intentions*. Oxford: Blackwell.
- Barthélémy, M. 2003. „Temporal Perspectives in the Practical-Textual Accomplishment of a European Public Problem.“ *Social Science Information* 42: 403–430.
- Borradori, G. 2005. *Filosofie v době teroru. Rozhovory s Jürgenem Habermasem a Jacquesem Derridou*. Praha: Karolinum. (angl. originál *Philosophy in a Time of Terror: Dialogues with Jürgen Habermas and Jacques Derrida*. Chicago: The University of Chicago Press 2003).
- Francis, D., S. Hester. 2004. *An Invitation to Ethnomethodology. Language, Society and Social Interaction*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Hausendorf, H. 2000. *Zugehörigkeit durch Sprache: eine linguistische Studie am Beispiel der deutschen Wiedervereinigung*. Tübingen: Niemeyer.
- Have, P. ten. 2003. „Predstava člena je jadrom veci. O úlohu členského vedenia v etnometodologickom výskume.“ *Biograf* 32: 3–29.
- Have, P. ten. 2004. *Understanding Qualitative Research and Ethnomethodology*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Hester, S., P. Eglin. 1997. „Membership Categorization Analysis.“ Pp. 1–23 in S. Hester, P. Eglin (eds.). *Culture in Action. Studies in Membership Categorisation Analysis*. Lanham: International Institute for Ethnomethodology and Conversation Analysis, University Press of America.
- Housley, W., R. Fitzgerald. 2002. „The Reconsidered Model of Membership Categorization Analysis.“ *Qualitative Research* 2: 59–83.
- Chang, G. C., H. B. Mehan. 2006. „Discourse in a Religious Mode: The Bush Administration’s Discourse in the War on Terrorism and Its Challenges.“ *Pragmatics* 16 (1): 1–23.
- Chilton, P. 2004. *Analysing Political Discourse. Theory and Practice*. London, New York: Routledge.
- Chomsky, N. 2003. 11.9. Praha: Mezera. (angl. originál 9/11. New York: Seven Stories Press 2001).
- Jalbert, P. 1999. „Preface.“ Pp. XV–XVII in P. Jalbert (ed.). *Media Studies: Ethnomethodological Approaches*. Lanham, New York, Oxford: University Press of America.
- Jayyusi, L. 1984. *Categorisation and the Moral Order*. London: Routledge.
- Kühn, P. 1995. *Mehrfachadressierung. Untersuchungen zur adressatenspezifischen Polyvalenz sprachlichen Handelns*. Tübingen: Niemeyer.
- Lepper, G. 2000. *Categories in Text and Talk. A Practical Introduction to Categorization Analysis*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Leudar, I. 1998. „Who is Martin McGuinness 1: On Contextualizing Reported Political Talk.“ Pp. 217–224 in S. Čmejková, J. Hoffmannová, O. Müllerová, J. Světlá (eds.). *Dialogue Analysis* 6. Vol. 2. Tübingen: Niemeyer.
- Leudar, I., V. Marsland, J. Nekvapil. 2004. „On Membership Categorisation: ‚Us‘, ‚Them‘ and ‚Doing Violence‘ in Political Discourse.“ *Discourse and Society* 15: 243–266.
- Leudar, I., J. Nekvapil. 1998. „On the Emergence of Political Identity in Czech Mass Media: The Case of the Democratic Party of Sudetenland.“ *Czech Sociological Review* 6: 43–58.
- Leudar, I., J. Nekvapil. 2000. „Presentations of Romanies in the Czech Media: On Category Work in Television Debates.“ *Discourse and Society* 11: 487–513.
- Leudar, I., J. Nekvapil. 2004. „Media Dialogical Networks and Political Argumentation.“ *Journal of Language and Politics* 3: 247–266.
- Leudar, I., J. Nekvapil. (v tisku). „L’islam et la guerre au terrorisme. Une semaine dans la vie d’un réseau dialogique.“ In B. Dupret, J. N. Ferrié (eds.). *Médias, guerres et identités. Les pratiques communicationnelles de l’appartenance politique, ethnique et religieuse*. Paris: CNRS Editions.

- Lincoln, B. 2003. *Holy Terrors: Thinking about Religion after September 11*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Nekvapil, J. 1999/2000. „Etnometodologická konverzační analýza v systému encyklopedických hesel.“ *Češtinář* 1999/2000 (10): 80–87. (viz též <http://ulug.ff.cuni.cz/sylaby/konv_anal.htm>).
- Nekvapil, J. 2000/2001. „Sociální kategorizace v interkulturním kontaktu.“ *Češtinář* 2000/20001 (11): 38–52, 72–84. (viz též <http://ulug.ff.cuni.cz/sylaby/soc_kateg.htm>).
- Nekvapil, J. 2005. „Etnometodologické workshopy v Sýrii.“ *Sociologický časopis* 41: 343–346.
- Nekvapil, J., I. Leudar. 1998. „Masmediální utváření dialogických sítí a politické identity: případ Demokratické strany Sudety.“ *Slovo a slovesnost* 59: 30–52.
- Nekvapil, J., I. Leudar. 2002a. „Sekvenční struktury v mediálních dialogických sítích.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 38: 483–499.
- Nekvapil, J., I. Leudar. 2002b. „On Dialogical Networks: Arguments about the Migration Law in Czech Mass Media in 1993.“ Pp. 60–101 in S. Hester, W. Housley (eds.). *Language, Interaction and National Identity*. Aldershot: Ashgate.
- Nekvapil, J., I. Leudar. 2003a. „Dialogische Netzwerke und politische Argumentation im Mediendiskurs.“ Pp. 213–232 in H. Gruber, F. Menz, O. Panagl (eds.). *Sprache und politischer Wandel*. Klagenfurt: Drava Verlag.
- Nekvapil, J., I. Leudar. 2003b. „O českých masmédiích z etnometodologické perspektivy: romská identita v dialogických sítích.“ *Slovo a slovesnost* 64: 161–192.
- Sacks, H. 1972a. „An Initial Investigation of the Usability of Conversational Data for Doing Sociology.“ Pp. 31–73 in D. Sudnow (ed.). *Studies in Social Interaction*. New York: The Free Press.
- Sacks, H. 1972b. „On the Analysability of Stories by Children.“ Pp. 216–232 in R. Turner (ed.). *Ethnomethodology. Selected Readings*. Harmondsworth: Penguin.
- Sacks, H. 1992. *Lectures on Conversation*. Cambridge, Mass., Oxford: Blackwell.
- Sharrock, W., I. Leudar. 2003. „Action, Description, Redescription and Concept Change: a Reply to Fuller and Roth.“ *History of the Human Sciences* 16: 101–115.
- Watson, R. 1978. „Categorization, Authorization and Blame-Negotiation in Conversation.“ *Sociology* 12: 105–113.
- Watson, R. 1987. „Interdisciplinary Considerations in the Analysis of Pro-Terms.“ Pp. 261–289 in G. Button, J. R. E. Lee (eds.). *Talk and Social Organization*. Clevedon, Philadelphia: Multilingual Matters.
- Watson, R. 1997. „Some General Reflections on ‚Categorization‘ and ‚Sequence‘ in the Analysis of Conversation.“ Pp. 49–76 in S. Hester, P. Eglin (eds.). *Culture in Action: Studies in Membership Categorization Analysis*. Lanham: International Institute for Ethnomethodology and Conversation Analysis, University Press of America.